

**AS MULLERES
GALEGAS
POLOS NOSOS
DEREITOS**

AN.PG

O PROBLEMA DA MULLER NA OBRA POETICA DE ROSALIA DE CASTRO

E a total falla de prexuíços á hora de analizar a realidade o que indica o carácter fondamente revolucionario da actitude rosaliana. Nunha época de ideoloxismos pretendidamente progresistas, encubridores e xustificadores dunha nova esclavitude — a competencia, o individualismo, a hipocresía, o egotismo... —, inda que se presentasen en nome da liberdade e da civilización, Rosalia foi capaz de valorizar os mecanismos de funcionamento dunha sociedade pre-capitalista fronte á sociedade burguesa, afastándose do plantexamento colonial, despreciativo ou xerarquizador, típico dos que xustifican toda destrución, toda agresión en nome de "salvar" aos salvaxes do "atraso". Tiña que ser unha muller, persoa marxinal no contexto burgués, dun país marxinal, a Galícia, precapitalista do século XIX en proceso de dominio ascendente do capitalismo español, a que producise unha obra tan sumamente reveladora, conflictiva e crítica.

Un dos aspectos máis chamativos da obra rosaliana é o papel que lle fai xogar á muller, como elemento nuclear e fondamente indicativo dos sufrimientos, disgrácias, inxusticias e incompreensións no mundo. O primeiro que fixo foi defender o comportamento afectivo-sexual da muller labrega galega, por consideralo menos alienado que o da média e pequena burguesía española. No poema "San Antonio bendito...", aparece toda unha concepción da relación home-muller, desacralizada en función das necesidades materiais (económicas e fisiolóxicas):

Mais, en tendo un homiño,
non hai mundo que chegue
para un folgarse.
Que, zambo ou trencó,
sempre é bo ter un home
para un remedío.

Este tipo de concepción afectivo-sexual, produto da estrutura económico social do pre-capitalismo, indica menos represión, menos espiritualización nas relacións home-muller. Mesmamente, a relixiosidade, a devoción, aparece materializada, cumprindo unha funcionalidade humana, elemento para a consecución dos desexos da rapaciña:

San Antonio bendito
dádeme un home...

Meu santo San Antonio,
daime un homiño...

Facé, meu San Antonio,
que onde min veña...

O gusto persoal na muller, ben precisado no poema, concrétese nun que cobisa
causa miralo,
lanzadiño de corpo,
roxo e encarnado.
Carniñas de manteiga,
e palabras tan doces
cal mentireiras...
Realízase na relación sexual-afectiva:
... mais el, xa doito,
de amoríos entende,
de casar pouco...

Inda que non se realice a nivel de institucionalización social. E dicir, realízase a nivel de "folgarse", pero non a nivel dun "remedio" económico. A rapaciña é:

unha nena solteira
que levo en dote
unha culler de ferro,
catro de boxe,
un irmanciño novo
que xa ten dentes,
unha vaquiña vella
que non dá leite...

A necesidade (fisiolóxico-económica), a súa aceptación aprexuciosa, leva a querer un home...

anque me mate,
anque me esfoie,
que, zambo ou trencó,
sempre é bo ter un home
para un remedío.

Estamos, pois, ante unha mentalidade falta de hipocresía, espontánea, vinculada directamente a unha dinámica de necesidades materiais. O home, en xeneral e o home particularizado e desexado, entran nunha funcionalidade determinada polo papel e as necesidades declaradas da muller labrega. Son os valores de uso aínda os determinantes.

Esta mesma aceptación e comprensión aprexuciosa das condutas, das mentalidades e das funcións sociais, levouna a, identificándose tan claramente coa situación da muller, trascender todo tópico ou esquematismo feminista. Para ela, existe o problema da muller, pero non é igual en todas e cada unha das clases sociais. A preocupación, a máis clara identificación de Rosalia, vai encamiñada cara as mulleres labregas e mariñeiras, dentro do cadro "do eterno infortunio que afrixe aos nosos aldeáns e mariñeiros, sóia e verdadeira xente de traballo no noso país". Delas recolleu problemas, analizou actitudes, descubriu secretos e amosou sentimentos, sempre a partires dunha conciencia moi clara da súa función, do seu papel económico social e cultural no seo das clases populares galegas (faenas do campo, maternidade, traballo doméstico, emigración do home...). A muller non traballadora é obxecto de preocupación pero por motivacións contrárias: pola súa alienación, obxectualización, narcisismo e auto-contemplación, debido á disfuncionalidade económica. Nun significativo poema titulado "Xan", Rosalia exemplifica, de maneira expresiva por medio da excepción que confirma a regra, as coitas, as penalidades, a sobre-explotación das mulleres do campo. Xan é un home casado sometido a todas as faenas dunha muller labrega casada, Pepa. Así se sobrebreña o papel privilexiado do home no contexto:

Xan vai coller leña ao monte,
Xan vai compor cestos,
Xan vai podar as viñas,
Xan vai apañalo esterco;
e leva o foi ao muiño,
e traí o estrume ao cortello,
e vai á fonte por auga,
e vai á misa cos nenos,
e fai o leite e o caldo...
Xan, en fin, é un Xan completo,
deses que a cada muller
lle conveña un polo menos;
pero cando un busca un Xan,
casi sempre atopa un Pedro.

Pero resulta que o comportamento da súa muller non é o propio nen o típico das mulleres do campo, senón das mulleres burguesas, das mulleres ociosas, narcisistas e auto-contemplativas:

Pepa, a fortunada Pepa,
muller do Xan que sabemos,
mentras seu home traballa,
ela lava os pes no rego,
cátalle as pulgas ao gato,
peitea os longos cabelos,
bótalle millo ás galiñas,
murmura coa irmán do crego;
mira si hai ovos no niño,
bota un ollo aos manzanzeiros,
e lambe a nata do leite,
e si pode bota un neto
coa comadre, que agachado
traillo en baixo do mantelo.

Irónicamente, pero de maneira ben ecuánime en relación coa mecánica real dos feitos nun sentido xenérico, á hora de deitarse a que aparece laíándose de cansancio é Pepa (neste caso a afortunada) e non Xan (neste caso, o disgraciado). Escea que non pode deixar de evocarnos as amonestacións dun marido a súa muller, inda que os dous señan traballadores, para que ature aos nenos que non o deixan descansar, ou as dunha señora burguesa á súa criada para que atenda, até o último alento, as faenas domésticas (cuidando dos nenos e das queixumes físicas de calquera membro da familia). Ao cabo do día, Xan desempeña funcións especificamente "maternas" ou "femeninas" (coidar os nenos, remediar os doentes):

E cando Xan pola noite
chega cansado e famento,
ela xa o espera antre as mantas,
e ao velo entrar dille quedo:
— Por Díos, non barulles moito,
que me estou mesmo morrendo.
— ¿pois que tes, ña mulleriña?
— ¿Que hei de ter? Deita eses nenos;
que esta madre roe en min
cal roe un can nun codelo;
e ao cabo ha dare comigo
nos terrós do simetério...
— Pois, ña Pepa, toma un trago
de resólido que aquí teño,
e durme, ña mulleriña,
mentras os meniños deito.

Hai o problema específico da muller labrega e mariñeira, das mulleres traballadoras, todas elas oprimidas, non respecto do home en abstracto senón respecto dunha estrutura social, económica, política e cultural, que reserva unhas funcións e uns roles ás mulleres e outros aos homes, pero que varían, segundo as clases sociais, e teñen diferente sentido. Non é o home o opresor, inda que sí seña certo que os seus roles privilexianno, desde o punto de vista da independencia, acomodidade ou das preocupacións e tormentos na relación coas mulleres.

mais non temás, que antre mil
non hai máis que un anxo antre os demos;
non hai máis que un atormentado
antre mil que dan tormentos.

Son as funcións "femeninas" en cada situación social e económica as determinantes do carácter marxinal e subordinado da muller globalmente falando. Esta subordinación produce tres actitudes básicas presentes nas mulleres rosalianas, trasuntos en grande parte da súa propia agonia e contradición: a resignación, máis ou menos atormentada, a auto-destrución (o suicidio) ou a rebelión contra as normas da sociedade (o pecado teolóxico). Son elocuentes neste sentido, a maneira de exemplo, os poemas: "Tecin sóia a miña tea", "Como venden a carne no mercado", "de soidás morriase", "Tan soio", en canto aos diversos tipos de resignación nas mulleres; "Valor!, que anque eres como branda cera", "Espantada o abismo vexo", "Para a vida, para a morte", e "A xusticia pola man", para a caracterización da rebelión; ¡Sóia! para a caracterización do suicidio.

As funcións específicas, dentro de cada clase social, das mulleres respecto dos homes producen as incomprensións e a diferente valoración das relacións amorosas. E cecais este aspecto da visión do problema o que, estando enraigado na situación histórica concreta, aparece, non obstante, con máis febras metafísicas, escépticas e anguriadas. No poema "Un verdadeiro amor é grande e santo", desmitifica a creencia neste sentimento cal eterno, inda que esteña santificado polo matrimonio, afirmando o carácter caduco por excelencia de toda relación humana placenteira:

— ¿Por máis que acabe en bodas...?
— Anque en bodas acabe;
pois como todo doce, miña vida,
e esta é cousa sabida
como que queima o fogo,
canto máis come un del repuna logo.

A relación do home-muller, hostil e agresiva, fundamentada nunha visión mítica, maligna, non exenta de burla, ironía e mostério, topámola no poema "Tanto e tanto nos odiamos". A condena divina ou demoniaca convertiu a unha viuda vella, que se negaba a convivir, despois de morta incluso, co seu antigo compañeiro, nunha meiga encargada de encelar namorados, desfacer casamentos e malquistar matrimonios. O caso é que as rapaciñas non casen, tan farta quedou ela do seu casoiro. Ironía que ven indicar unha cáseque fatal incomprensión e agresividade entre home e muller, orixinada na súa diferente concepción dos sentimentos, do amor. A muller do noso campo enferma lonxe da terra e do seu namorado:

Estas lembranzas, ¡ai!, consumíanme,
de ti apartada, da terra lexos...
O rapaz resposta cruamente:
Quixente un día, quixente, Rosa;
mais di unha copra que o amor e o vento
desque ieron o seu facido,
vanse, rapaza, como viñeron...
¡Adios!, pra Habana domingo embarco;
e anque hora chores, non teñas medo,
que mal de amores non é mal de morte,
e ao fin e ao cabo pasa co tempo.

(“Non é de marte”)

A frialdade do home, a súa falla de sentimentos firmes na relación amorosa, os seus oportunismos, indudablemente máis xeneralizados, por razóns económicas e socio-culturais óbvias, das que non se pode excluír o fenómeno da emigración a América, serviron a Rosalía de denuncia constata-dora dun comportamento insolidario:

— Mais val aquí, como quen di solteiro,
que casado e con fillos
andar alá sudando aqueles millos...
— Cando xa vello sea,
tornarei cos meus ósos pra aldea,
que algo lle hei de levar á terra nosa...
— Déixete de concencias e delores,
que non teñen lugare
Tratándose de mulleres e de amores.....

(“¿Qué lle digo?”)

Na situación da muller traballadora descobre Rosalía especialmente a fonda alienación, a fonda opresión da nosa sociedade, os seus sufrimentos, os seus pre-xuícios, as súas mentiras, as súas inxusticias as súas marxinações e as súas limitacións. Sendo unha obra poética eminentemente preocupada pola muller, ven descubrir a soedade, a contradición, o esforzo por vivir, das persoas nun mundo sen Deus. Isto é, un mundo exclusivamente humanizado, material na dinámica dos seus conflitos.

O mesmo Murguía —na reseña ao primeiro libro de Rosalía, *La flor*, publicado en Madrid, 1857— ten que confesar:

"Ella es mujer en sus sentimientos, hombre en la franqueza con que los expresa. ¿Por qué ha de cubrir con un velo de hipócrita silencio lo que puede decirse? ¿Acaso una mujer no puede amar y decirlo?"

Isto é, ela non é a muller-tipo da ideoloxía dominante, rompe co rol imposto, enfréntase á hipocresía, violaa, e o comentarista, que a defende, ten que apelar a declarala "mujer" e "hombre" ao mesmo tempo, conforme o paquete de cualidades que a mentalidade discriminatória adscribía a un e outro sexo.

"As viudas dos vivos e as viudas dos mortos"

Abondaría este capítulo da obra de Rosalía —libro quinto de *Follas novas*— para dar fe da solidariedade da escritora coas mulleres das clases populares do seu país, no aquí e agora concretos da Galicia da segunda metade do XIX. Non houbo escritor que fixese como ela fixo a súa epopeia (e utilizamos a súa propia expresión). O por tantos conceptos revelador prólogo de *Follas Novas* así nolo explican:

Libros enteiros poderán se escribir falando do eterno infortunio que afrixe aos nosos aldeáns e mariñeiros, soia e verdadeira xente do traballo no noso país. Vin e sentín as suas penas como si fosen miñas; máis o que me conmoveu sempre, e polo tanto, non podía deixar de ter un eco na miña poesía, foron as innumerables coitas das nosas mulleres: criaturas amantes para os seus i os estranos, cheas de sentimento, tan esforzadas de corpo como brandas de corazón e tamén tan desdichadas que se dixerán nadas solesmentes para rexer cantas fatigas poidan afrixir á parte máis floxa e ínxel da humanidade. No campo, compartindo metade por metade cos seus homes as rudas faenas; na casa, soportando valerosamente as ansias da maternidade, os traballos domésticos i as arideces da probeza. Soias o máis do tempo, tendo que traballar de sol a sol, e sin axuda pra mal manterse, pra manter os seus fillos, e quisais o pai valetudinário, parecen condenadas á no atopare nunca reposo senón na tomba".

"Cando nas suas confianzas estas probes mártires se astreven a decirnos os seus sacretos, a chorar os seus amores, sempre vivos, a doerse das suas penas, descríbese nelas tal delicadeza de sentimentos, tan grandes tesouros de ternura (que a enteiraza do seu carácter non é bastante a mermar), unha abnegación tan grande, que sin querer sentímonos inferiores á aqueilas obscuras e valerosas heroínas que viven e morren levando a cabo feitos maravilhosos por sempre iflorados, pero cheos de milagres de amor e de abismos de perdón. Histórias dinas de ser cantadas por mellores poetas do que eu son; e cuías santas armonias deberan ser espresadas cunha soia nota e nunha soia corda: do subprime, e na nota do delor. Anque sin forzas pra tanto, tentei algo de eso, sobre todo no libro titulado "As viudas dos vivos e as viudas dos mortos"; máis eu mesma conoso que non acertei a decilas cousas que era mester. As miñas forzas son cativas; quéreas maiores quen haxa de cantarnos con toda a súa verdade e poesía tan sencilla como dolorosa epopeia".

"La mujer, así en Oriente como en Occidente, así en la civilizada Europa, como en los países salvajes, sólo podrá vencer sabiendo resistir..."

Pero é que, ademais, Rosalía foi unha observadora agudísima de todos os mecanismos de alienación que poñía a funcionar unha sociedade clasista, discriminatória e hipócrita como a española do XIX. E moi ilustrativa a este respecto a súa novela antecitada. El caballero de las botas azules, onde non deixa titere con cabeza de toda a podreía egolátrica, narcisista, falsamente liberada e auto-compraciada da sociedade "de merecer" de entón.

Debulemos só alguns anacos significativos:

"—A mi pesar, caballero, acaban de sorprenderme esas palabras que no comprendo..."

—Aluden, señora, a la mala costumbre de levantarse a las tres de la tarde las elegantes damas de estos países..."

—Veo que no nos entendemos..., yo no acababa de levantarme cuando usted llegó, únicamente no estaba en traje de recibir.

—Ah!..., en traje de recibir... Usted me perdonará mi ignorancia; pero ¿tendría usted la amabilidad de decirme como es el traje de no recibir?"

—He ahí una pregunta que parece tan irónica como atrevida".

—Y usted, para qué ha nacido?

—¡Oh! Para vivir y morir sin duda.

—¡Ah! Lo mismo que las costureras.

—Pero no para coser. Cuando las mujeres de mi clase cogen alguna vez la costura, se pinchan los dedos de una manera horrible, señor duque.

—¡Pobrecitas! Entonces, ¿qué clase de ocupaciones llenan sus horas? ¿Como cumplen aquella sublime misión que todo ser que nace trae a la tierra?"

—¿Necesito decirlo? ¡Válgame Dios! Una mujer de mi clase, ¿no tiene bastante con cumplir los deberes de sociedad y del gran mundo?"

—¿Cuáles son esos deberes, señora?"

.....

—Pues bien: el piano, el dibujo, las visitas, los paseos, los bailes, el teatro ¿Nos dejan acaso un instante de reposo?"

El duque volvió a sacar su cartera y se puso a escribir en ella, diciendo en voz alta: "Deberes que ocupan la existencia de las mujeres de la alta sociedad en la civilizada Europa: el piano, el dibujo, los paseos, las visitas, los bailes, el teatro". ¿Hay algo más, señora?"

—También la equitación, las lenguas extranjeras.

—"La equitación, las lenguas extranjeras" ¿Y la nacional?"

—¡Oh!..., esa se sabe sin aprenderla.

—Muy bien, el arreglo de la casa, el cuidado de la familia, todo eso se halla encomendado a otras manos, ¿no es así?"

—Por supuesto. ¿Qué tiempo nos quedaría para eso, señor duque? Llega una del paseo, por ejemplo, se tiende en la butaca llena de cansancio y cuando se encuentra mejor ya es hora de ir al teatro, y a vestirse otra vez. Viene una del teatro, y cuando quisiera descansar son las doce, la hora del baile y ... a vestirse de nuevo; deja el baile, se acuesta, duerme casi nada, hasta las dos de la tarde, y cuando quisiera una estar un instante sola, hay que vestirse otra vez o para visitar o para recibir.

—¡Qué fatalidad, señora!"

—¡Oh!, es una eterna fatiga...! ¡Cuántas veces, Dios mío, tengo ambicionado la tranquilidad de los campos..., la vida de la aldea!"

—¿Tiene usted más que emprenderla?"

—Ya lo he probado en más de una ocasión, pero, ¡ay!, me aburro enseguida, y tengo que volverme a la corte.

—¿Y sigue usted fastidiándose?"

—¡Por supuesto!"

—¡Desgracia sin igual! ¡He ahí el gato, siempre el gato!....

—El gato, ¿qué significan esas palabras extrañas?"

—Hablo del gato, al que hay que ponerle el cascabel. Tantas criaturas devoradas por la miseria y el trabajo, tantas otras devoradas también por el fastidio y el ocio..., es una terrible calamidad y en vano se habla de adelantos, de progreso; las mujeres siguen atormentadas, las unas teniendo que hacerlo todo, que trabajar para sí y para los demás; las otras haciéndose vestir y desnudar la mitad del día, teniendo el deber de asistir al baile, a la visita, viéndose obligadas a aprender la equitación... ¿Cómo no sufrir? ¿Cómo no cansarse y aburrirse de todo eso?"

—"Hable usted, caballero, hable usted..., ¿quién sabe si hallará aquí lo que desea? Está usted en su propia casa y nos conceptuaríamos

muy honradas en servirle...

—Imposible, señora, voy en busca de modestas jóvenes que necesiten ganar con el trabajo de sus manos algunos miles de pesos para ayuda de la dote.

—¡Miles de pesos!, murmuró la señora de la casa con interés. ¿Qué trabajos, pues, serán esos? ¿Puede saberse?

—¿Para qué, señora? Las condesas no necesitan de esas cosas..., ni tampoco las ricas y así...

—Es que nosotras no somos condesas, ni podemos llamarnos ricas.

.....

—Pues bien, ya que usted se empeña, hablaré, si bien convencido de que será en vano. ¿Querían estas señoritas calcetar doscientos gorros de dormir hechos con merino y listas de seda a seis duros el par?

—¡Jesús... qué horror!... ¡Nosotras calcetar gorros! ¡Trabajar por dinero como si fuésemos obreras!

.....

—¿Pertencerán ustedes realmente a la clase media? Pues en ese caso, señoras, ¿por qué no querer calcetar gorros de dormir cuyo par da de ganancia seis duros? ¿No trabajan sus papás? Pues trabajen ustedes también, señoritas, y déjense de esas apariencias de riqueza que ocultan una miseria vergonzosa y un orgullo tan ridículo como inútil...

—Salga usted inmediatamente de aquí, caballero; salga usted, prorrumpió la señora de la casa.

“... y en aquel salón (...) se reunían por lo general como unas veinte jóvenes, bonitas las unas, graciosas la mayor parte y todas con aspiraciones a un buen partido. Respecto a ellos, eran, lo que se dice, jóvenes de grandes esperanzas y si las damas aspiraban a un brillante acomodo ¡no digo nada los galanes!

Es de advertir, no obstante, que entonces ninguno había pensado todavía en el santo matrimonio, lo cual formaba un gran contraste con el afecto cariñoso que aun las más ligeras y coquetillas de aquellas niñas profesaban desde el fondo de su corazón a las dulces alegrías que que proporciona un hermoso día de boda.

Y esto es bien natural por cierto. Los hombres se casan muchas veces, se casan con la toga, con la política, con las ciencias, con la cartera de ministro, mientras que las mujeres sólo se casan una vez en la vida. Si llegan a dos, ya sienta mal en los ojos que lloraron a un muerto el rayo de alegría que ha venido a iluminarlos en las primeras bodas. Es una repetición de ceremonias que se asemeja algo a un recordamiento, ya parece que tras de las blancas cortinas que ocultan el lecho nupcial, debe hallarse escondida una sombra”.

“No hay tan brutal material como la realidad”

Non hai novelista español do século XIX que poña o dedo na chaga —como Rosalía o fixo— de todo o tecido de convencións, usos, preconceitos, valoracións... que caracterizaban a práctica social da pequena e meia burguesía, así como da aristocracia española do XIX. O complexo ascensionista da clase media, a improdutividade laboral e social, a dedicación a actividades perfectamente inúteis e frívolas, a propia conceptualización do corpo feminino como materia de “decoración”, a saída do matrimonio como única válida para a muller e para a que había que exercitarse na correspondente “caza e captura”, a repugnancia ao traballo... en fin, todas as secrecións dunha ideoloxía e dunha moral defensoras da orde dominante e dispostas a pór en xogo cantos mecanismos de alienación foren precisos para asegurar os intereses da clase opresora, que tamén necesita —para a súa sobrevivencia— someter e inutilizar a muller.

Todo isto é posta en solfa pola nosa escritora, que disecciona en profundidade estes comportamentos, en clave irónica, e oferéceunos o correspondente contraste, nesta novela a través do personaxe fantástico do “Duque de la Gloria”...

Por iso, o exemplo de Rosalía —que merecería neste punto un estudo en profundidade—, fóra xa da súa significación histórica excepcional, como alicerce fundamental do despertar da nosa conciencia nacional, coidamos que aínda nos ten moito que dicir ás galegas e aos galegos de hoxe, tanto pola súa traxectoria persoal como polo testemuño vivo da súa obra. Aínda segue en pé moito do que ela denunciou. Por tanto, segue sendo o noso compromiso loitar abertamente contra a alienación, as condutas anti-sociais, a discriminación laboral, sexual e social, a desigualdade a golpe de decreto ou a golpe de hábito social. Nela temos moito máis que un precioso antecedente. Temos tamén a garantía de que a nosa loita ten un sentido e unha dirección. Lembra! axudarános a resistir e a vencer.

A XUSTICIA POLA MAN

Aqués que tén fama de hohrados na vila
roubáronme tanta brancura que eu tiña,
botáronme estrumo nas gelas dun día,
a roupa de cote puxéronna en tiras.

Nin pedra delxaron en onde eu vivira;
sin lar, sin abrigo, moréi nas curtiañas,
ó raso coas lebrés dormín nas campas;
meus fillos... ¡meus anxos!..., que tanto eu quería,
¡morreron, morreron, ca fame que tiñan!

Quedél deshonrada, mucháronme a vida,
fixéronme un leito de toxos e silvas:
I en tanto, os raposos de sangue maldita,
tranquilos nun leito de rosas dormían.

—¡Salvádeme, ou, xueces!, berréi... ¡Tolerá!
De min se moferon, vendéume a xusticia.
—Bon Dios, axudáime, berréi, berréi inda...
Tan aito que estaba, bon Dios non me olra.

Entonces, cal loba doente ou ferida,
de un salto con rabia pilléi a fouciña,
rondéi paseniño... ¡Ní as herbas sentíen!
I a lúa escondíase, I a fera dormía
cos seus compañeiros en cama multida.

Miréinos con calma, i as mans estendidas,
de un golpe, ¡de un soloi, deixéinos sin vida,
i ao lado, contenta, sentéime das vítimas,
tranquile, esperando poia aiba do día.

I estonces..., estonces cumpréuse a xusticia,
eu, neles; I as laises, na man que os ferira.

[TECÍN SOIA A MIRA TEA]

Tecín soia a miña tea,
sembréi soia o meu nabal;
soia vou por, leña ao monte,
soia a vexo arder no lar.
Nin na fonte nin no prado,
así morra coa carrax,
él non ha vir a me arguer,
él xa non me pousará.
¡Qué tristeza! O vento zoa,
canta o grilo ó seu compás...;
ferve o pote..., mais, ¡meu caldo
soiña te hei de cear!
Cala, rula; ós teus arrulos
ganas de morrer me dan;
cala, grilo, que si cantas
sinto negras soldás.
O meu homiño perdéuse,
ninguén sabe en ónda vai...
¡Anduriña que pasache
con él as ondas do mar!
¡Anduriña, voa, voa,
ven e díme en ónde está!

[DECIDES QUE O MATRIMONIO]

Decides que o matrimonio
é santo e bueno. Seráio;
mais non casóu San Antonio,
por máis que o mesmo demonio
tentóuno a facelo ensaio.

Celicios, cántos poder;
penitencias, a Dios dar;
mais santo no houbo, a meu ver,
que dos casados quixer
ca pesada cruz cærgar.

Nin os santos padres todos,
de quen tes tantos escritos
I aibas de varios modos,
quixeron naqueses todos
meter os seus pes benditos.

Do, direuto, do rivés,
matrimonio, un dogal és:
eres tentaçón do inferno;
mais casaré!..., pois... ¡no Inverno
non ter quan lle a ún quente os pes!...

ESTRANXEIRA NA SUA PATRIA

Na xa velia baranda
entaplzada de hedras e de llios
foise a sentar caíada e tristemente
frente do tempo antigo.

Interminable procasión de mortos,
uns en corpo nomáls, outros no esprito,
veu pouco a pouco a aparecer na altura
do direito camiño,
que monótono e branco relumbraba
tal como un lenzo nun herbal tendido.

Contempróu cá! pasaban e pasaban
correndo hacia o infinito,
sin que ó fixaren neia
os ollos apagados e afundidos
deran siñal nin moestra
de habela nalgún tempo conocido.

I uns eran seus amantes noutros días,
deudos eran os máis i outros amigos,
compañeiros da infancia,
sirventes e veciños.

Mais pasando e pasando diante dela
fono os mortos aqueles prosigulndo
a indiferente marcha,
camiño do infinito,
mentras carraba a noite silenciosa
os seus liltos tristísimos
en torno da estranxeira na súa patria,
que sin lar nin arrimo,
sentada na baranda contempraba
cál brillaban os lumas fuxitivos.

X A N

Xan vai coller leña ao monte,
 Xan vai a compoñer cestos,
 Xan vei a podar as viñas,
 Xan vai a apañalo esterco;
 e leva o fol ao muiño,
 e traí o estrume ao cortello,
 e vai á fonte por augua,
 e vai a misa cos nenos,
 e fai o leite i o caldo...
 Xan, en fin é un Xan completo,
 deses que a cada muller
 lle conviña un polo menos;
 pero cando ún busca un Xan,
 casi sempre atopa un Pedro.

Papa, a fortunada Papa,
 muller do Xan que sabemos,
 mentras seu home traballa,
 eia lava os pes no rego,
 cáttalle as pulgas ó gato,
 peitea os longos cabelos,
 bóttalles millo ás galiñas,
 marmura coa hirmán do crego;
 mira si hai ovos no niño,
 bota un ollo ós manzancelros,
 e lambe a nata do leite,
 e si pode bota un neto
 ca comadre, que apachado
 tralilo en baixo do mantelo.
 E cando Xan pola noite
 chega cansado e fementado,
 eia xa o espera entre as mantas,
 i ó velo entrar dílle quedo:

—Por Dios, non barulles moito,
 que me estáo mesmo morrendo.
 —¿Pois qué tes, fia mulleríña?
 —¿Qué hai de ter? Deita eses nenos;
 qua esta madre roe en mín
 cal roe un can nun codelo;
 i ó cabo ha dare comigo
 nos terrós do silmiterio...
 —Pois, fia Pepa, toma un trago
 de resollo que aquí teño,
 e durme, fia mulleríña,
 mentras os meniños deito.—

De bágoas se enchen os ollos
 de Xan ó ver tales feltos;
 mais non temás, que entre mil
 no hai máis que un anxo entre os demos;
 no hai máis que un atormentado
 entre mil que dan tormentos.

—¿Xa estás de volta, Rosa de Anido?

¡Eu non coidara verte tan cedo!
 I as meigas todas contigo, Rosa,
 aló na vila seica andiveron,
 que de difunto tes a colore
 i a vista brava, i o falar seco.

—É que de pena, da terra lonxe
 pouquiño a pouco me iba morrendo;
 mais... colorosa me verás logo,
 que agora vivo porque te vexo.

—¡Tola de Rosa, co que ela saí
 ¿Inda te acordas de aqueles tempos?

—¡Sí, inda me acordo!... ¿Cómo olvidalos
 cando tan soio sei pensar neso?
 Bebemos xuntoa naquela fonte,
 xuntos pousamos naquel portelo,
 herba collimos xuntos no predo,
 e íbamos xuntos tomalo fresco
 no mes de agosto dendes que a lúa
 branca sala tras dos outeiros.
 Estas lembranzas, ¡ai!, consumíanme,
 de ti apartada, da terra lexos...
 Pero ti, dime, ¿non te acordaches
 e non te acordas de todo aquilo?

—¿Ti qué me pldes, rapaza, cando
 desmemoriado son como un dafío?
 I ademáis, Rosa, díreícho todo,
 pra que non volves a pensar neso:
 bebín con outras naquela fonte,
 pouséi con outras naquel portelo,
 ¡ai, e con tantas á luz da lúa
 no mes de agosto toméi o frescol...
 Dime, meniña, si un home pode
 cargar con tantos recordos destes,
 e si non debe botalos fora
 porque no estorbep no pensamento.
 Quixente un día, quixente, Rosa;
 mais di unha copra que o amor i o vento
 desaque fixeron o seu facido,
 vaneu, rapaza, como víñeron.
 ¡E qué lle vamos a facer, Rosa,
 si aquestas cousas non téen remedio!
 ¡Adiósi, pra Habana domingo embarco;
 i anque hora chores, non teñas medo,
 que mal de amores no é mal de morte,
 i ó fin i ó cabo pasa co tempo.

¡SOÍAI

Eran dondas as tardes,
 risoñas as mañáns,
 i era a tristeza súa
 negra coma a orfandá.

Íñase á mañescida,
 tornaba coa serán;
 mais que fora ou víñera
 ninguén llo íña a escucicar.

Tomóu un día lene
 camiño do areal...
 Como nalde a esperaba,
 eia non tomóu máis.

Ó cabo dos tres días
 botóuna fora o mar,
 i alí onde o curvo pousa,
 soia enterrada está.

POEMA A MULLER GALEGA

*... viudas de vivos e mortos
que ningún consolará...*

ROSALIA DE CASTRO

I

E criminal, no tempo que corremos,
comparar a muller e máis a froil
cando as mulleres de Galicia
teñen que emigrar
pra Francia, Suíza i Alemania
como antes emigraban
pra Cuba, Argentina e Venezuela.
As mulleres galegas non teñen
lucéiros en vez de ollos
senón tristura arrepiante
de ollar un mundo inxusto
que está ó seu redor.
Voltáronse roxos os seus ollos
de chorar polo home que se foi,
polo fillo que non volta,
polo pai que hai anos non escribe.
Os seus ollos na lonxanía están chantados
porque a barca na que saíu o compañeiro
non ten traza ningunha de voltar.
As mulleres galegas teñen
de diante da súa ollada
eidos sin labrar,
ermos, incultos,
e son elas as que empuñan a rabela
cómo quen ergue unha bandeira
pra obrigar á terra,
ó escuro terrón endurecido,
a parir o pan de cada día.
A muller galega non ten
—testigo son, podo xuralo—
en vez de dentes, pérolas,
nin risas musicales, cristaiñas:
os seus dentes roen broa de millo,
pan centeo,
a realidade dura como un seixo;
i estas cousas que non
teñen chiste algún

tóllentes os desexos de sorrir.

A muller galega —tomade

boa nota, a ver

si o deprendedes dunha vez—

non ten a pei de fillo ou azucea,

senón unha pel queimada polo sol,

petada polos ventos,

lavada polas choivas,

entertzada polas neves,

pola xeada endurecida,

arrecendendo a mar,

a campia i a carqueixa.

Tampouco ten corpo de bimbio,

senón un corpo duro, resistente,

cangado polo traballo,

dobregado pola probeza,

vencido polo labourar arreo,

sin trégoias nin descanso.

A muller galega non é a dona

—tirádeo da cachola— nin a ama,

nin a raíña do fogar,

senón a compañeira fidel,

valente i amorosa

igual ó home na loita contra a vida.

Non ten beizos de fresa ou de coral;

os seus beizos están pechos,

apertados pola dor i a carraxe.

As súas orellas certamente non son

caracolas de nacre ou pétalos de rosas:

están feitas de terra

i escoitan con toda craridade

a voz dos fillos

pedindo pan a berros.

Tampouco a súa sorriso é

un raio de sol na primaveira:

é unha luz morta, cincenta

como unha tarde pecha do Inverno,

un suco acedo

aberto pra tristura.

As mulleres galegas —labregas,

maniñeiras, artesás, obreiras,

pasado, pobo, presente,

alma e futuro de Galicia—

non foron cantadas
polos poetas cultos e premiados,
pechados nas súas torres de almási:
eles, tan sensíbles, non podían
adicarles rondós e madrigales,
sonetos perfectísimos
a donas que falan en galego,
que son forza do pobo,
porque non teñen xeitos requintados,
deprendidos en colexos elegantes,
nin vestidos fermosos,
nin frases retorneadas
—nunca foron á escola,
nin alternaron tampouco en sociedade—
i as súas maus non se semellan
ás azas dos paxaros,
nin teñen soavidades de veludo:
están encallecidas polo traballo,
son duras como as pedras,
só tenras pro garino,
con soavidades de mel
pra perdoar e comprender,
pra sementar tenrura e máis amor,
pra arrincar odios.

2

... E un lembra a Etheria, a peleriña;
a María Balteira, a Xograresa;
á doce, fonda, tristeira e verdadeira
nai de Galicia, Rosalía;
á Pardo Bazán, tan segura de sí
e tan sabida: á valente María Pita;
a Concepción Arenal, escoando amor,
nacendo e revertendo amor
dun xeito inesgotable...
Galicia é unha muller.
Galicia, neboa imprecisa;
río ó que nunca se lle ve o fondo;
dor que nos manca;
casa de cantería tan velliña,
ten nome femenino,
un nome moi fermoso de muller.
Galicia, nosa nai,

nosa dona,
nos irmá,
nosa amiga.
Galicia noso desacougo
e nosa vida.
Tódalas nosas mulleres son Galicia:
voz que nos chama e nos arrola,
luz que nos alumna,
amor que nos alcende;
tenrura que anceiamos
e nos compre.
¡Espranza ergueita
cara un futuro limpo,
noso,
que agardamos !

Reinal. Manuel Maura